

BIJBELSTUDIE 6

EEN ZOON VOOR ZACHARIAS EN ELISABET

→ **BIJBELTEKST:** *Lucas 1:5-25*

Toelichting

Wie op grond van de proloog het gevoel gekregen heeft dat in het vervolg een belangrijk verhaal zal komen, zal zich verbazen over wat volgt. Judea, zoals het in vers 5 genoemd wordt, is niet bepaald het centrum van de wereld en een obscure offercultus is nog minder de plek waar je zou verwachten dat er iets gewichtigs gebeurt, belangrijk genoeg om op duur papyrus te zetten. Het is een wat abrupte overgang na de algemeen toegankelijke proloog. De tekst lijkt bij de lezer heel wat kennis te veronderstellen over hoe de tempelcultus in Israël functioneerde en hoe het precies met afstamming zit. Hoeveel een ‘gemiddelde lezer’ hiervan meegekregen heeft, is maar de vraag. Voor wie goed ingevoerd is, zal de afstamming van Aäron alleen maar de kwalificatie versterken, die voor de beide hoofdpersonen Zacharias en Elisabet geldt, dat zij ‘vrome en gelovige mensen’ waren en ‘zich strikt aan alle geboden en wetten van de Heer hielden’, taal die iedereen weer kan verstaan. Het zijn mensen van priesterlijke afstamming, die recht doen aan hun nobele afkomst. Later zal de tekst ook informeren dat Zacharias niet alleen een priester is, maar dat hij ook zijn dienst vervult (vergelijk vers 8-9). Dat zal zeker niet voor iedereen van het priesterlijke geslacht gegolden hebben, zeker niet wanneer iemand in de diaspora woonde, de situatie van waaruit het Lucas-evangelie vermoedelijk geschreven is. Maar voordat die dienst ter sprake komt, krijgt de lezer eerst informatie die in schril contrast staat met de afkomst en levenswandel van Zacharias en Elisabet: ‘Ze hadden geen kinderen, want Elisabet was onvruchtbaar, en beiden waren al op leeftijd’ (vers 7). Voor het antieke gehoor is dit opmerkelijk: aan onvruchtbaarheid kleefde nogal eens het vooroordeel van de een of andere schuld (met name van de vrouw: ook hier ligt de nadruk op Elisabets onvruchtbaarheid), waardoor er geen kinderen kwamen. Er lijkt sprake van onrechtvaardigheid, of tenminste oneerlijkheid, want Elisabet en Zacharias vallen

nu net in de categorie mensen bij wie ook dit onderdeel van het leven goed zou moeten gaan. In dit opzicht lijken ze veel op andere figuren uit het verhaal van Israël: Sara en Abraham (en hun onverwachte zoon Isaak) bijvoorbeeld, en vooral Hanna en Elkana (en hun onverwachte zoon Samuel, 1 Samuel 1-2) die model staan voor Elisabet en Zacharias. Dat het met kinderen krijgen voor de laatstgenoemden een gelopen race is, blijkt uit het laatste deel van vers 7: ‘beiden waren al op leeftijd’; het lijkt op wat over Sara en Abraham gezegd wordt in Genesis 17-18. Kortom: hun lichamen zijn niet meer in staat om kinderen te verwekken (Zacharias herinnert hier nog een keer aan in vers 18, wanneer hij antwoordt op de woorden van de engel). Nadat zo het drama van het verhaal geïntroduceerd is, verplaatst de camera zich naar Zacharias en zijn bezigheden. Het verteltempo wordt langzamer: van algemene informatie over het echtpaar, gaat het naar een specifieke dag uit het leven van Zacharias en uiteindelijk naar een woord voor woord verslag van het optreden van de ‘engel’ en Zacharias. De setting is die van de tempel en Zacharias’ plichten daar; hem valt door het lot een buitengewoon eervolle én verantwoordelijke taak te beurt: het heiligdom binnengaan en daar het reukoffer brengen. Ook voor wie niet vertrouwd was met de precieze choreografie van de Jeruzalemmen tempeldienst – in dat opzicht lijkt het lezerspubliek van nu wel wat op de vermoedelijke eerste lezers van het Lucas-evangelie – zal zoveel helder zijn: Zacharias komt op een bijzonder heilige plek en zijn dienst komt erop aan. De vraag of Lucas zelf het hele tempelgebeuren nu juist weergeeft, doet om die reden ook weinig ter zake. Belangrijker is dat de spanning stijgt en tegelijkertijd wordt ook het contrast met de situatie van Elisabet en hemzelf groter. Hij mag dan wel de allerheiligste dienst vervullen, maar ze zitten wel zonder kinderen, wat aan maatschappelijk aanzien afbreuk deed, de suggestie van schuld op hen laadde, en ook nog eens erg onpraktisch was: wie zou hun geslacht voortzetten en wie zou voor hen zorgen in hun ouderdom? Je krijgt de indruk van uitzichtloosheid, eenzaamheid en zorg te midden van een verder heel succesvol leven. Deze scherpe tegenstelling bereikt haar hoogtepunt wanneer Zacharias het heiligdom binnengaat en het reukoffer brengt, terwijl het ‘hele volk’ buiten staat te bidden. Het is de hoogste eer in de persoonlijk meest uitzichtloze toestand. Het verschijnen van de engel past wat dramatiek betreft bij dit moment. Het sluit bovendien goed aan bij andere verschijningen in de tempel van Israël en zal ook goed te plaatsen geweest zijn voor wie van

buiten het volk Israël kwam: het ontmoeten van goden of hun afgezanten werd breed in verband gebracht met heiligdommen. De terminologie in het Grieks nodigt hoe dan ook uit tot een brede identificatie: het woord dat als ‘engel’ vertaald wordt, is *aggelos* en betekent in eerste instantie boodschapper. Pas in vers 19, als deze boodschapper zich nader identificeert als ‘Ik ben Gabriël, die altijd in Gods nabijheid is’, wordt een meer specifiek Joodse context opgeroepen en wel die van een hemelse hofstaat zoals die ook in Job 1-2 voorkomt (en in veel apocalyptische teksten). Gabriël geldt daarin als een van de belangrijkste engelen. Zijn komst geeft dan ook aan dat er iets heel belangrijks op stapel staat. De begroeting van deze boodschapper die dáár opduikt waar Zacharias nu net alleen moest zijn is typerend voor zulke gestalten: ‘Wees niet bang.’ Het nodigt uit de boodschapper indrukwekkend voor te stellen, maar het kan ook het onverwachte van de gebeurtenis op het oog hebben. De reactie van Zacharias is ook typisch wanneer je die vergelijkt met soortgelijke incidenten, bijvoorbeeld in de proloog van de Openbaring van Johannes: hij raakt in verwarring en raakt door vrees overvallen. Het thema schrik of vrees komt dan, zoals al gezegd, nog een keer aan de orde als de boodschapper zegt: ‘Wees niet bang, Zacharias’, waarna hij laat weten dat het gebed van Zacharias verhoord is. Omdat de goddelijke boodschapper hier woordelijk wordt weergegeven, is het verteltempo heel laag: ‘verteltijd’ valt samen met ‘vertelde tijd’. Dat zorgt voor grote nadruk op wat er verteld wordt en voor veel dramatiek. Van interesse is daarbij ook dat de boodschapper in het midden laat wat nu de oorsprong van het door hem aangekondigde kind is: Zacharias of wellicht een meer goddelijke oorsprong – bij kinderen die geboren werden na een bezoek aan een tempel, zij het in Israël (Hanna in 1 Samuel 1), zij het in de pagane wereld, lag dit weleens vaker wat in het midden. Verder bevatten de woorden van de boodschapper een heel programma voor het nog ongeborn kind. Dit begint al bij de naam: Johannes, Jochanan, God is genadig, een naam die zowel kan verwijzen naar de genade betoond aan Elisabet en Zacharias als naar God die genade zal betonen aan het volk, zoals uit de rest van de woorden van de boodschapper blijkt. De aansluiting in vers 14 met ‘Hij zal u vreugde en blijdschap brengen’ kan ook weergegeven worden met ‘want hij zal u vreugde en blijdschap brengen’ (het Griekse *kai* aan het begin van vers 14 kan ook een uitleggende functie hebben, waardoor je het met ‘want’ vertaald), het kan zo goed zijn dat Lucas de naam van Johannes direct in verband

brengt met de vreugde en blijdschap die zijn ouders vanwege hem zullen hebben. De naam 'Johannes' zal raadselachtig zijn voor wie niet is ingevoerd in de Joodse traditie (en dan met name in het Hebreeuws of Aramees), maar wat er verder over hem gezegd wordt niet: vreugde en blijdschap, een geboorte waarover velen zich zullen verheugen, en groot zijn in de ogen van de Heer, is taal die iedereen kan begrijpen. Ook wanneer met 'Heer' natuurlijk de God van Israël bedoeld is, is de term *kurios* een open term, die steeds met inhoud gevuld moet worden (net zoals in het Nederlands het woord 'god', natuurlijk). De geboorte van Johannes en de toestand van het godsvolk Israël worden zo gelijk al met elkaar verbonden. De geboorte van een zoon, zeker een eerstgeborene, wijst altijd naar de toekomst en dat is bij Johannes niet anders, in dit geval: de toekomst van zijn ouders en van het volk. Dat hier een bijzondere reden voor is, blijkt uit het vervolg van de woorden van de boodschapper. Johannes wordt beschreven als een 'nazireeër', iemand die zich op een bijzondere manier aan de Heer toewijdt. Het afzien van alcohol wijst hierop (vers 15); de keerzijde daarvan (een andere soort 'roes') is de vervulling met de heilige Geest. In de regel gaat het hierbij om een bepaalde fase in iemands leven waarin een bijzondere toewijding nodig is (vergeleek Numeri 6; in Handelingen 18:18 lijkt Paulus een dergelijke gelofte te hebben afgelegd; in de Hebreeuwse Bijbel is Elia wellicht een nazireeër). Er zijn ook mensen die nazireeër zijn vanaf hun geboorte, bijvoorbeeld omdat hun (onvruchtbare) moeder iets dergelijks beloofd heeft (Samson, Samuel, de zoon van de onvruchtbare Hanna en Elkana). Een profetisch leven dat past bij deze staat van toewijding is het gevolg – voor Johannes ligt dat dus ook in het verschiet. In vers 16 wordt dit ook aangeduid: 'Hij zal velen uit het volk van Israël tot de Heer, hun God, brengen.' Vers 17 maakt expliciet dat Johannes in de voetsporen van de grote profeten van Israël zal gaan en wel in het voetspoor van Elia. Het doel daarvan is om voor de Heer een gerechtig volk te bereiden. Hiermee komt ook de eigenlijke betekenis van Johannes aan het licht én wordt er licht geworpen op de bredere betekenis van de kinderloosheid van Zacharias en Elisabet: omdat hun zoon niet alleen voor hen toekomst lijkt te betekenen, maar ook voor het hele volk Israël, moet de persoonlijke crisis van dit echtpaar wel een bredere crisis van het volk representeren. Gelezen tegen de achtergrond van het Lucas-evangelie, dat nogal nadrukkelijk in de context van het Romeinse Rijk gesitueerd is, kan dit van alles te maken hebben met het verlies aan zelfstandigheid van het volk Israël en

de voortdurende verleiding om mee te gaan in de net zo verleidelijke als onderdrukkende imperiale en koloniale structuren, sociaal, politiek én religieus.

Deze grote beloften en weidse vergezichten over Johannes moeten voor Zacharias een grote verrassing, zo niet een schok geweest zijn. Te horen krijgen – in de tempel, bij het offeren! – dat je, tegen iedere menselijke verwachting in, nog een kind zult krijgen, een zoon zelfs, is één ding. Te horen krijgen dat deze zoon een aan de Heer toegewijde profeet zal zijn met grote invloed op het volk, is nog iets heel anders! Hoe zal dit verhaal verder gaan?

Vragen

In deze eerste scène van het eigenlijke verhaal van het Lucas-evangelie gaat het om een persoonlijke crisis, van Zacharias en Elisabet, die tegelijkertijd uitdrukking is van een crisis van het volk Israël. In beide gevallen is de situatie uitzichtloos. Het persoonlijke en het gemeenschappelijke vallen zo samen. Je kunt dit verdiepen door op de volgende vragen in te gaan.

1. Wat is de bredere crisis waar het volk in verkeert? Hoe zou je in je eigen woorden uitleggen hoe de persoonlijke crisis van Zacharias en Elisabet symbool staat voor de bredere crisis van het volk?
2. In Numeri 6 worden de voorschriften voor nazireeërs beschreven worden. Door als je Nazireeër aan God te wijden leef je heel anders dan andere mensen. Zijn er dingen die je in je eigen leven anders doet dan andere mensen vanwege je geloof? Wat voor gevolgen heeft dat?

Bijeenkomst 6: Een zoon voor Zacharias en Elisabet (Lucas 1:5-25)

Om te beginnen: Laat de deelnemers de opdracht van de vorige avond weer meenemen (hun uitgeschreven geloofsverhaal). Gebruik dit verhaal als hulpmiddel om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. Zijn er situaties in je eigen leven geweest – of zijn die er nog – waarin het persoonlijk vastzat omdat het op een breder niveau niet liep? Naast letterlijk geen kinderen kunnen krijgen (wat ook stressgerelateerd schijnt te kunnen zijn), zijn er ook andere vormen van ‘onvruchtbaar-

heid' denkbaar, bijvoorbeeld een kwakkelende relatie of verwaarloosde vriendschappen vanwege een giftige cultuur op het werk, of omgekeerd: slechte prestaties op het werk omdat het met de kinderen thuis slecht loopt.

2. Hoe klinkt het verhaal van Zacharias en Elisabet tegen een achtergrond van persoonlijke of gemeenschappelijke crisis? Een verhaal over hoe het goed afloopt met anderen kan cynisch klinken als het bij jezelf niet lekker loopt of gelopen is. Misschien kan (!) er ook een moment van herkenning zijn.
3. Op een ander niveau ligt de vraag naar spanningen tussen uiterlijk succes en 'falen' in de privésfeer, zoals Zacharias en Elisabet dat ervaren vanwege hun kinderloosheid – en zoals mensen vandaag kinderloosheid ook als falen kunnen ervaren. Is nadenken hierover een manier om in het verhaal te komen en na te gaan wat Zacharias – en met hem Elisabet, de focus is in het verhaal op hem – meegeemaakt hebben?